

TRADUCEREA – FORMĂ DE COMUNICARE

Bianca-Oana HAN

Abstract

The paper focuses on the issue of translation perceived as a bond among all forms of expression that lay at the core of the human activity, with special care upon the function of communication and selfcommunication of values.

Keywords: translation, communication, identity, otherness, pragmatics

Despre traducere percepută ca liant

Problematica traducerii pare să se așeze la intersecția mai multor arii ale științei: lingvistica, semantica, pragmatica, semiotica, literatura, sociologie, psihologie, istorie, etc. și dovedește a prelua din fiecare ingredientele necesare transformării sale într-o formă și cale de comunicare. Traducerea se vede nevoită cel mai adesea să facă uz și de alte prerogative pentru a putea (de)servi cea mai importantă funcție pe care toate cercetările și dezbaterile de până acum, nu puțin numeroase, par să i-o fi acordat, cea de comunicare intra- și interpersonală, culturală, lingvistică. La toate acestea se mai adaugă presiunea realității lumii în care trăim, a timpului, a valorilor etice și estetice.

Deși considerată mult timp o activitate secundară sau de completare, traducerea și-a demonstrat utilitatea și necesitatea într-o lume guvernată de pluralism de orice natură, marcată de viteză și schimbări de orice fel în toate domeniile de activitate umană. Acum, când tot ce s-a rostit la un moment dat poate fi și este de multe ori completat, revizuit ba chiar, nu de puține ori pus la îndoială, combătut sau chiar desființat, se simte o imperioasă nevoie de înțelegere a fenomenului luat în discuție: indiferent de ce nivel de acțiune este vorba, trebuie să fim și să acționăm în cunoștință de cauză, așadar informați. Iar pentru aceasta, trebuie să dovedim înțelegere, însă comprehensiunea noastră poate fi pusă în pericol de varietatea de sisteme cultural-lingvistice care funcționează acum în lume.

Pentru a ieși din acest impas e nevoie să recunoaștem că nu mai putem funcționa într-un spațiu închis, pseudo-protector, ci trebuie să (ne) deschidem spre universalul care, deși e perceput a fi acaparator, pare a lua forma unei „uniformizări” benefice, a unei globalizări cultural-lingvistice privită, de ce să nu recunoaștem, cu o oarecare suspiciune de o parte din semeni. Pentru ca acest fenomen să nu fie perceput în mod eronat, este nevoie de o vedere panoramică, aptă să ne ofere distanța necesară unei judecăți obiective asupra problemei.

Vom încerca să arătăm în cele ce urmează importanța și necesitatea abordării acestui aspect în mod corespunzător.

Acesta se vrea a fi cadrul inițial în care traducerea ca fenomen a început să câștige teren. Prin traducere înțelegem, așadar, acel fenomen care are puterea de a înlătura discrepanțele existente între limbile, culturile, mentalitățile, concepțiile care formează un foarte variat mozaic în lumea în care trăim. Dorim să subliniem, însă, că nu urmărim să privim traducerea drept fenomenul care să uniformizeze până la confuzie, deci să schimbe frumoasele bucăți de sticlă colorată ale mozaicului într-o singură culoare, distrugând astfel, desigur, ceea ce l-a făcut valoros. Vorbim numai despre o „aducere la un numitor comun” la nivelul comprehensiunii etice și estetice a valorilor universale.

În acest sens, Paul Ricoeur (1) ne propune un interesant exercițiu de imaginație în eseu *Care este noul ethos al Europei?*

„Nu este exagerat să spunem că putem doar încerca să ne imaginăm cum va fi Europa viitorului (...)”. Acest exercițiu-proces de imaginație politică ne propune o „reflecție asupra comportamentelor etice și spirituale, atât ale indivizilor, intelectualilor, oamenilor de cultură, cât și ale societăților de reflecție, ale Bisericilor și altor confesiuni religioase. Ar fi fără doar și poate o greșeală să credem că transferurile de suveranitate în beneficiul unei entități politice care urmează să fie în întregime inventată ar putea reuși în planul formal al instituțiilor politice și juridice, fără ca voința de a opera aceste transferuri să-și împrumute dinamismul de la transformările de mentalitate ce au de-a face cu ethosul indivizilor, grupurilor și popoarelor. Problema care se pune este destul de bine cunoscută. Este vorba, la un nivel foarte global, de o combinare a identității și a alterității la numeroase nivele ce vor trebui deosebite.”

În acest context-exercițiu, traducerea dintr-o limbă în alta se constituie drept „model, perfect adaptat situației Europei, care din punct de vedere lingvistic prezintă un pluralism nu doar imposibil de depășit, dar care este și în cel mai înalt grad de dorit să fie păstrat.” (2) Departe de noi intenția de a arăta că prin traducere se urmărește o „omogenizare a heterogenului”, care să distrugă orice urmă de individualitate și particularitate de care se bucură o limbă, o cultură.

„Traducerea este medierea dintre pluralitatea culturilor și unitatea umanității.” Ea se constituie drept „replica dată fenomenului irecuperabil al pluralității umane cu aspectele ei de dispersare și de confuzie, rezumate de mitul lui Babel. Ne aflăm după Babel (...) Traducerea constituie o paradigmă pentru toate schimburile, nu doar de la

limbă la limbă, ci și de la cultură la cultură. Ea înlesnește deschiderea către universaliiile concrete, nicidecum către un universal abstract, dezlegat de istorie.” (3)

Ricoeur propune aici modele de integrare pe care le consideră a fi capabile să rezolve problema identității și alterității. Așadar, eseistul ne asigură că Europa va rămâne poliglotă și că pericolul instaurării unei limbi universale s-a stins deja după cazul limbii artificiale Esperanto (4), (în traducere cel care speră), care este “cea mai răspândită dintre limbile artificiale. (...) Limba a fost lansată în 1887 de către Ludovic Lazăr Zamenhof (1859 - 1917) după mai bine de 10 ani de muncă, pentru a servi ca limbă internațională auxiliară, o a doua limbă pentru fiecare”, care se credea și spera a facilita o mai bună comunicare și înțelegere între oameni. Numărul vorbitorilor de esperanto este greu de stabilit; (...) se presupune că ar mai exista între o jumătate de milion și câteva milioane, ceea ce arată că a existat totuși un oarecare interes în atingerea acestui țel lingvistic. Din aceeași sursă mai aflăm că această limbă artificială nu a fost adoptată drept limbă oficială în nici o țară de pe glob, dar faptul că încă se mai vorbește (despre ea), este o dovadă a interesului de a afla o metodă de eliminare sau măcar de control a disparităților existente între diferite sisteme lingvistice.

Faptul că nu s-a reușit impunerea unei limbi artificiale pe plan mondial vine să întărească încă o dată interesul în necesitatea păstrării identităților naționale a fiecărui popor, dar, în același timp subliniază și interesul pentru accesul mai ușor la Celălalt și la cultura Celuilalt. Rolul traducerilor, este din nou evident; astfel, omul a înțeles că pentru a comunica, a înțelege și a fi înțeles, pentru a evolua, trebuie să se raporteze la Celălalt. Este clar fiecare cultură în parte se exprimă, (se) comunică în limba proprie, dar limbile nu (re)cunosc granițele fizice ale unei nații, constituindu-se, așadar, în sisteme deschise de sensuri multidirecționate, în care rolul traducerii este cel de intermediar, de facilitator „ceea ce înseamnă să locuiești cu adevărat la Celălalt, pentru a-l putea apoi călăuzi către tine însuși, în calitate de musafir invitat.” (5)

Un astfel de sistem ar putea duce la împlinirea unui vis, la care mulți dintre cei care au tratat problema traducerilor s-au referit până acum, inclusiv în literatura română. Este vorba despre

„visul de a alcătui o bibliotecă totală ce ar constitui, prin acumulare, Cartea, acea rețea ramificată la infinit și formată din traducerile tuturor operelor în toate limbile, cristalizându-se într-un soi de bibliotecă universală de unde vor fi fost șterse intraductibilitățile de tot felul. Acest vis, care ar fi și cel al unei raționalități în totalitate eliberată de constrângerile culturale și de limitările comunitare, vis al omnitraderii, și-ar propune să satureze spațiul comunicării interlingvistice și să compenseze lipsa unei limbi universale.” (6)

În literatura română acest aspect a fost deja semnalat odată cu lăudabila intenție a lui I. H. Rădulescu, ce împreună cu pașoptiștii, a propus și sprijinit un proiect prin care se dorea o „ridicare culturală a poporului” prin programul „Biblioteca Universalis”. Aceasta demonstrează, așadar, conștiința pe care propunătorii acestuia, oameni de carte, au avut-o și anume că este foarte important ca o literatură, prin reprezentanța operelor sale literare, să fie cuprinsă în circuitul universal, ceea ce-i va asigura recunoașterea pe acest plan. Pe de altă parte, tot în acest sens, pare să fie esențial și „momentul în care o carte, o operă literară pe care universalitatea și-a pus pecetea ei, intră, prin traducere, în circuitul național al unei literaturi. (...) cu cât intră mai repede, fericită fiind condiția de universalitate, cu atât influența ei este mai mare și mai fertilă,” (7) cu atât mai mult cu cât „nici o literatură nu și-a afirmat universalitatea pornind exclusiv de la originalitatea ei”. (8) Mai mult, același autor este convins că „fără traduceri nici o literatură națională, indiferent dimensiunea ei temporală, spațiul pe care ființează și valorile pe care le-a produs, nu se poate manifesta în totala ei plenitudine.” (9)

Traducere și Comunicare

Un lucru este cert, așa cum observă și Roger T. Bell (10) „astăzi comunicarea internațională depinde în mod dramatic de traducere”; același autor merge mai departe și propune chiar „a plasa întreaga discuție asupra traducerii în contextul mai larg al comunicării umane.” (11) În sprijinul acestei idei vine și aserțiunea lui George Steiner, acest unanim recunoscut teoretician în problematica traducerii, care consideră traducerea a fi „un caz special al arcului comunicării pe care fiecare act de vorbire îl încheie în cadrul unei limbi date. (...) În interiorul unei limbi sau între mai multe limbi, comunicare umană este egală cu traducerea. Un studiu al traducerii este un studiu al limbii.” (12) Este clar, așadar, că nu putem „decupa” problematica traducerii din contextul comunicării interumane fără a periclita înțelegerea fenomenului în ansamblul său.

Considerăm că aici și-ar găsi locul o descriere schematică a ceea ce înseamnă actul comunicării într-o limbă pentru a înțelege apoi cum este acesta continuat de procesul de traducere. Descrierea este adaptată după Bell (13) și, deși schematică, cuprinde complexitatea problemei comunicării și a traducerii. Comunicarea într-o limbă este descrisă printr-un proces care are următorii pași: (1) emițătorul selectează mesajul și codul (2) emițătorul codifică mesajul (3) emițătorul selectează canalul de transmitere și codificare a mesajului (4) emițătorul transmite semnalul ce conține mesajul (5) receptorul primește semnalul ce conține mesajul (6) receptorul recunoaște codul (7) receptorul decodifică semnalul (8) receptorul

recuperează mesajul (9) receptorul înțelege mesajul. Ni se atrage atenția că acest proces nu este unul simplu, linear, unidirecțional și că se poate trece de la o etapă la alta chiar înainte ca cea de pe urmă să fie complet încheiată. Procesarea informațiilor este atât una ciclică, emițătorul transmițând mai multe mesaje sau receptorul preluând rolul de emițător, cât și cooperantă, emițătorul putând relua primul pas chiar și când receptorul se află la al cincilea sau al șaselea.

Odată înțeles mecanismul comunicării într-o singură limbă, putem explicita ce se întâmplă în cadrul procesului de traducere, care este perceput ca fiind o continuare, o prelungire a modelului comunicării. Astfel, se propune chiar o echivalare a pasului al cincilea din primul model prezentat cu primul pas din procesul traducerii, astfel: (1) traducătorul primește semnalul 1 conținând mesajul de la un emițător (2) traducătorul recunoaște codul (3) traducătorul decodifică semnalul 1 (4) traducătorul recuperează mesajul (5) traducătorul înțelege mesajul (6) traducătorul selectează codul 2 (7) traducătorul codifică mesajul cu ajutorul codului 2 (8) traducătorul selectează canalul (9) traducătorul transmite semnalul ce conține mesajul. Observăm aici că toți pașii sunt efectuați de către traducător, care trebuie să jongleze cu toate elementele care intră în ecuație. Astfel, acesta va fi nevoit să (re)cunoască 2 semnale, 2 canale, 2 coduri pentru a putea trata corespunzător mesajele pe care le vehiculează. Cele 2 semnale, 2 canale, respectiv 2 coduri corespund, desigur celor 2 limbi cu și între care funcționează traducătorul. Toate acestea au la bază un context lingvistic-cultural, în afara căruia nici procesul de comunicare nici cel de traducere nu s-ar putea desfășura.

Dar cum se face acest tip de comunicare înțeles prin traducere și care este conținutul lui? Ce se comunică prin intermediul traducerii, de vreme ce adevărurile au fost deja rostite? Credem că aici sunt vizate valorile pe care o cultură le re-activează prin intermediul traducerilor. Aceste valori aparțin de niște sisteme culturale de care ele nu vor avea cum să fie dezrădăcinate odată intrate în circuitul universal prin traducere, ci vor dobândi alte valențe odată accesate, deci (re)cunoscute. Traducerea ajunge să producă nu doar schimburi ci și echivalențe: fenomenul uluitor este că traducerea transferă sensul dintr-o limbă în alta sau dintr-o cultură în alta, fără a oferi totuși identicul, ci furnizând doar echivalentul său. Traducerea este fenomenul echivalenței fără identitate, dar nu și fără valoare, totuși. „Nu există traducere perfectă, putem întotdeauna retraduce, iar traducerea este totdeauna în mișcare.” (14)

Salutăm această permanentă „stare” de activitate de care este capabil fenomenul de traducere; el reușește să activeze și să re-activeze limbi, literaturi în sisteme culturale diferite, cerute de sisteme contextuale diferite. Un lucru este cert, indiferent ce (de)servește traducerea, aceasta nu se poate realiza în afara contextului care este condiționat de mai mulți factori: de la cei mai evidenți, cei lingvistici și culturali la cei sociali, istorici, temporali și chiar spațiali.

Evoluția unei societăți nu este posibilă fără o permanentă încurajare și sprijinire a cunoașterii în toate domeniile de activitate umană. Prin definiție, omul este o entitate menită să trăiască în comunitate, pentru care este nevoit să învețe să comunice, să înțeleagă și să se facă înțeles, adică să cunoască pentru a se auto-cunoaște pe sine prin ceilalți. Înțelegerea aceasta implică traducerea semnelor emise de semenii și către semenii în vederea realizării și dezvoltării comuniunii interumane.

NOTE:

1. Paul Ricoeur, *Despre traducere*, Ed. Polirom, Iași, 2005, pp. 45 - 55
2. Idem, pp. 46-47
3. Idem, pg. 130
4. După <http://ro.wikipedia.org/wiki/Esperanto>
5. Paul Ricoeur, *op. cit.* pg. 39
6. Idem, pp. 72-73
7. Darie Novăceanu, *în Condiția și virtuțile traducerilor, din România Literară XIII nr 24, 1980*
8. Idem
9. Idem
10. Roger T Bell, *Teoria și practica traducerii*, Ed. Polirom, Iași, 2002, pg. 21
11. Idem, pg. 33
12. George Steiner, *După Babel*, Ed. Univers. București, 1983, pg. 75
13. Roger T Bell, *op. cit.* pp. 36-37
14. Paul Ricoeur, *op. cit.* pg. 131

BIBLIOGRAFIE:

- Baconsky, R., Gouadec, D., Lascu, Ghe. *Teritorii Actuale ale Traducerii*, Editura Echinoc, Cluj Napoca, 2002
- Bantaș, A., Croitoru, E., *Didactica Traducerii*, Editura Teora, București, 1999
- Bell, R., *Teoria și Practica Traducerii*, Editura Polirom, Iași, 2002
- Croitoru, E. (coordonator), *English Through Translations, Interpretation And Translation Oriented Text Analysis*, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, Galați, 2004
- Dumitru, R., *Translation Theories and Practice*, Editura Institutului European, Iași, 2002
- Eco, U. *În Căutarea Limbii Perfekte*, Editura Polirom Iași, 2002
- Fejes, D. *Fiecare traducere e o provocare*, în *România Literară*, 16/2006
- Ionescu, T. *Știința și/sau Arta Traducerii*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003
- Levițchi, L., *Manualul Traducătorului de Limba Engleză*, Editura Teora, București, 2001
- Mavrodin, I. *Despre Traducere, Literal și în Toate Sensurile*, Editura Scrisul Românesc, Fundația Editura Craiova, 2006

Mușina A. în Traducțiunile nu fac o literatură din Astra 20, nr 4. 1985
Novăceanu, D. Condiția și virtuțile traducerilor, din România Literară XIII nr 24, 1980
Steiner, G. , După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii, tradusă de Valentin Negoită și Ștefan Avădanei, București, Editura Univers 1983
Vazaca M., Prețul Dorinței de a Traduce, în România Literară, nr. 8/2008

Resurse Internet

<http://en.wikipedia.org/wiki/Esperanto>